

the development of a new scientific approach in the field of adult education is based on psychological discussions about theory of andragogy founder (M. Knowls), whose ideas became its intensive spreading all over the world and in Ukraine as well.

Keywords: process to organizations of adult education, M. Knowlse psychological theory of the education.

УДК 159.9: 37. 064.2: 376

Т. С. П'ятакова,
аспірант відділу порівняльної
професійної педагогіки
ІПОД НАПН України,
м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ В СИСТЕМІ «УЧИТЕЛЬ – УЧЕНЬ»

У статті автор визначив основні психолого-педагогічні чинники організації інклюзивного навчання; окреслив особливості підготовки педагогічних кадрів до навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: психологічний супровід, адаптація і модифікація навчального матеріалу, психологічна підтримка.

В сучасному українському суспільстві визначено нові перспективи щодо виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами. На початку ХХІ століття було прийнято ряд державних документів, у яких увага концентрується на гуманізації освіти, її відкритості, створенні умов для інтеграції учня з особливими потребами в суспільство, активізації державних інститутів щодо соціального захисту таких дітей; зокрема в 2010р. було прийнято Концепцію інклюзивної освіти в Україні.

Інклюзивна освіта є гнучкою, індивідуалізованою системою навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах масової загальноосвітньої школи. Основний девіз такої освіти – усі діти є цінними й активними членами суспільства. Інклюзивна освіта передбачає комплексний, системний особистісно-орієнтований і індивідуалізований стиль навчання, подолання девіацій поведінки та дефіцитарності розвитку. Проте соціалізація учнів вимагає вивчення і знання не лише структури наявного порушення розвитку, а й рівня соціально-побутової адаптованості кожної дитини. У процесі інклюзивного навчання враховуються перспективи майбутнього розвитку, актуальність засвоєння певної форми соціальної поведінки, індивідуальні уподобання і наміри дітей з особливими освітніми потребами.

Як свідчить практика передових європейських країн, більшість дітей з особливими освітніми потребами може навчатись та виховуватись у на-

вчальних закладах загального типу за умови відповідної системи навчально-виховної роботи. Навчання та виховання зазначеної категорії дітей передбачає використання особистісно-орієнтованих підходів у навчально-виховному процесі, застосування індивідуальних, групових форм роботи, враховуючи негативний вплив різного характеру (хвороби, незнання мов викладання, наявність вад розумового розвитку або навпаки – обдарованість та ін.) на процес навчання. Пріоритетними напрямками роботи є сприяння соціальному, емоційному та пізнавальному розвитку кожної дитини з метою відчуття себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя. У такий спосіб інклюзивна освіта передбачає насамперед зміну ставлення педагогів, дітей, адміністрації школи до самого процесу навчання «особливих» дітей, оскільки лише правильно спрямована та систематично проведена навчально-виховна робота забезпечить захист прав кожної дитини, а особливо дитини з обмеженими можливостями на здобуття якісної освіти. Педагогічному персоналу, зокрема шкільному психологу, необхідно мати чітке уявлення про рівень розвитку дитини, її актуальні та потенційні можливості, потреби та життєві орієнтації, оскільки педагогам потрібні не просто загальні знання про дитину, а конкретні, визначені, які б дали можливість відповісти на запитання, чи є сприятливим шкільне оточення для навчання і розвитку такої дитини, чи може вона успішно розвиватися в шкільному оточенні, а якщо ні, то в чому полягає причина. Якщо ми не в змозі усунути цю причину, ми повинні її нівелювати. Знаючи дитину, ми маємо модифікувати шкільне оточення таким чином, щоб воно було максимально прийнятне, сприятливе для реалізації освітніх, розвивальних та виховних завдань. Необхідно допомогти дитині в розв'язанні тих проблем, що виникають у неї у взаємодії з цим оточенням. Завдання педагога – в процесі педагогічної дії допомогти дитині, яка має проблеми розвитку, налагодити взаємодію з усіма учасниками навчально-виховного процесу. Роль педагога, і особливо шкільного психолога, набуває своєрідного посередництва у побудові суб'єкт-суб'єктних стосунків.

До здійснення інклюзивної освіти та роботи в інклюзивних школах потрібно готувати сучасних учителів. Тому у межах розвитку інклюзивної освіти у висновках і рекомендаціях Міжнародної конференції з освіти «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє» (Inclusive education: the way of the future), організованою ЮНЕСКО у м. Женева (Швейцарія, 2008), державам-учасницям рекомендується:

1. Підвищувати статус вчителів та поліпшувати умови їх роботи, розробляти механізми залучення кращих кандидатів, і утримання в школі кваліфікованих вчителів, які відчувають необхідність використання різних підходів під час навчання.

2. Готувати вчителів, забезпечуючи їх матеріалами, необхідними для роботи з різними групами та категоріями учнів і задоволення їх різноманітних освітніх потреб. Здійснювати роботу з учителями у процесі їх професійного розвитку в школі; вивчати питання інклюзивної освіти в ході допрофесійної підготовки; викладання має враховувати рівень розвитку та сильні сторони кожного учня.

3. Підтримувати стратегічну роль третинної освіти в допрофесійному та професійному навчанні вчителів практиці інклюзивної освіти, зокрема шляхом надання необхідних ресурсів.

4. Заохочувати інноваційні дослідження у процесі викладання та навчання, що стосуються інклюзивної освіти.

5. Навчати шкільних керівників вмінням ефективно реагувати на різні потреби всіх учнів і сприяти інклюзивній освіті у своїх школах.

6. Зважати на необхідність захисту учнів, вчителів і шкіл у конфліктних ситуаціях. Інклюзивна освіта висуває вимоги не лише до держави, а й до учителя, який повинен розуміти, що інклюзивна освіта: заснована на праві всіх учнів на якісну освіту; задовольняє основні потреби у навчанні та збагачує життя; прагне розвивати та використовувати потенціал кожної особистості; за мету має покласти край всім формам дискримінації та соціальної згуртованості.

Така робота проводиться за такими напрямками: 1) психологічна діагностика дітей; 2) підбір методів та прийомів навчання та виховання; 3) підтримка батьків; 4) корекційна та розвивальна (індивідуальна робота, проведення занять) робота з дітьми.

Для досягнення мети в психолого-педагогічній практиці використовують наступні стратегії:

- тренінги для вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів початкових класів загальноосвітніх закладів, які працюють з дітьми з особливими потребами;

- консультації, спрямовані на вирішення конкретних проблем чи питань, пов'язаних з реалізацією проблеми інклюзивної освіти;

- розробка та видання інформаційних матеріалів, які базуються на потребах та інтересах дітей з особливими освітніми потребами та їхніх сімей;

- розробка та проведення досліджень;

- розвиток партнерства з іншими організаціями, які працюють у соціальній і медичних галузях щодо задоволення потреб «особливих» дітей;

- підвищення рівня освіченості молоді шляхом запровадження навчальних курсів.

Сучасний психологічний підхід до ефективного впровадження інклюзивної освіти передбачає формування системи адаптації людей з обмеженими психофізичними можливостями. Сучасність ставить перед педагога-

ми вимогу, щоб навчально-виховний процес в інклюзивних класах мав корекційно-реабілітаційну спрямованість. Отже потрібно спрямовувати увагу на розробку відповідних індивідуалізованих методичних рекомендацій, навчально-дидактичних посібників, формулювати висновки та нормативи практичного застосування моделі інклюзивної освіти.

З 2008 року в деяких українських школах почали функціонувати інклюзивні класи, наприклад в м. Черкаси в спеціалізованій школі І-ІІІ ступенів №3 є єдиний на область клас, у якому разом із ровесниками навчається троє дітей з особливими потребами. З цією категорією дітей працюють кваліфіковані педагоги, логопед, психолог, соціальний педагог; у такому класі працює асистент вчителя, який надає допомогу в опануванні учнями навчального матеріалу.

Навчання в інклюзивних класах дітей з особливими потребами, з одного боку, допомагає їм адаптуватися до нормальних життєвих ситуацій, позбутися почуття ізольованості, відчуження, сприяє зникненню соціальних бар'єрів та інтеграції в соціум, з іншого боку – вчить учнівську громаду школи спілкуватися та працювати разом, формує в них почуття відповідальності за товаришів, які потребують не лише допомоги, а насамперед – прийняття та визнання.

Суть шкільної психологічної діяльності в умовах інклюзивного класу полягає в супроводі дитини в процесі її шкільного навчання, що дає можливість впровадити шкільну психологічну діяльність в навчально-виховну педагогічну систему. У такий спосіб стає можливим об'єднання мети психологічної та педагогічної практики і фокусування на головному – на особистості учня. Психологічний супровід – це система професійної діяльності психолога, мета якої в тому, щоб організувати співпрацю дитини з колективом, спрямовувати її на самопізнання, пошук шляхів саморегуляції внутрішнім світом і системою стосунків.

Таким чином, супровід розглядається як цілісна діяльність та команда взаємодія (вчителів, асистентів вчителя, батьків, практичного психолога, соціального педагога, логопеда, медпрацівників), у рамках якої можуть бути виокремлені три обов'язкові взаємопов'язані компоненти:

1. Систематичне дослідження психолого-педагогічного статусу дитини (тобто відповідність з одного боку – тих вимог, які ставить перед дитиною школа, з іншого – особливостей розвитку школяра) та динаміки її психічного розвитку в процесі шкільного навчання.
2. Створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості учнів та їх успішного навчання.
3. Забезпечення спеціальних соціально-психологічних умов для надання допомоги дітям, що мають проблеми в розвитку та навчанні.

Отже, супровід навчання та виховання дітей з особливими потребами базується на таких засадах:

- доступність усіх форм навчання й освітніх послуг;
- запровадження спеціальних технологій та адаптивних технічних засобів навчання;
- індивідуалізація та адаптація навчальних програм з урахуванням потреб і можливостей дитини;
- поєднання традиційних та інноваційних підходів до розвитку дитини з особливими потребами;
- створення сприятливих умов для соціалізації, самовизначення та самореалізації школярів;
- професійна орієнтація, підготовка до вибору майбутньої професії.

Психологічний супровід спрямований на підвищення ефективності навчання шляхом вирішення психологічних проблем через набуття навичок, що забезпечують адаптацію дитини з особливими потребами до навчання та соціуму загалом.

Психологічний супровід дітей з особливими потребами передбачає:

1. Психологічну діагностику дітей. Первинне діагностування перед вступом дитини до школи з метою вивчення сильних і слабких сторін розвитку особистості, виявлення і вирішення проблем, що виникають у процесі інтеграції її в освітній простір. Проведення діагностичних мінімумів на різних етапах навчання дитини в школі з метою вивчення динаміки її розвитку та вирішення можливих проблем під час кризових періодів. Інформація про дитину поділяється за кількома критеріями:

1) Знання особливостей соціального оточення дитини.

Дуже важливим є аналіз особливостей дитини, які формуються у її взаємодії із соціальним оточенням, наприклад, особливостей сімейного спілкування, внаслідок якого формуються певні звички та риси характеру. У дитини вже вироблений певний стереотип поведінки, спілкування. І тому, спілкуючись з батьками, ми отримуємо досить повну інформацію для того, щоб у подальшому швидше налагодити більш ефективну взаємодію з дитиною і полегшити процес адаптації її до школи. Батькам можна пропонувати різні шляхи спілкування, головне, щоб вони усвідомили, наскільки для педагогів є цінною і необхідною ця інформація і як вона сприяє визначенню ефективних способів допомоги дитині.

2) Особливості пізнавальної діяльності учнів:

- Співвідношення рівня розумового розвитку і вікової норми.
- Рівень розвитку когнітивної сфери.
- Індивідуальні особливості.

3) Розумова працездатність і темп розумової діяльності. Вивчення дитини має на меті встановити не тільки сильні і слабкі сторони її психіки,

а й дати якісні характеристики сформованості у неї пізнавальних процесів і дій. Лише за такої умови навчання може бути адекватним, а корекційна робота – ефективною. Вся інформація фіксується в індивідуальній картці дитини.

4) Проведення діагностичних мінімумів на різних етапах шкільного навчання. Під час навчання в школі дитина зустрічається з низкою труднощів, пов'язаних із переживанням кризових періодів, які характеризуються змінами в психофізіологічному розвитку та формуванні вікових новоутворень. Підвищеної уваги потребують діти з особливими потребами, які мають більший ризик потрапити до категорії дезадаптованих учнів.

Такі діагностичні мінімуми проводяться поетапно:

1. Діагностика дошкільників на етапі вступу до школи.

2. Діагностика першокласників на етапі адаптації в шкільному оточенні.

Для зручності фіксації результатів діагностичних мінімумів розробляють карту психолого-педагогічного супроводу, яку заводять на кожного школяра і яка ведеться протягом всього періоду шкільного навчання. У карті також фіксується динаміка рівня навчальних досягнень учня.

2. *Надання психологічної підтримки педагогам передбачає створення на основі отриманих даних індивідуальних карт учнів та розробку індивідуалізованих навчальних планів (зокрема їх адаптацію та модифікацію для дітей з особливостями психофізичного розвитку).* Виходячи з аналізу інформації про дитину та вивчення її інтелектуальної, емоційно-вольової сфери, враховуючи потреби самої дитини, складають план корекційно-відновлювальної роботи та індивідуальний навчальний план (ІНП). Основу індивідуального навчального плану складає: 1) інформація про дитину (від батьків; від всіх спеціалістів, які працюють з дитиною; власні спостереження вчителя в процесі роботи з дитиною); 2) зміст навчальних програм.

Інформація про стратегії навчання (засвоєння) та надання будь-якої спеціальної підтримки (умови засвоєння, звання та пристосування), включаючи шляхи корекції, адаптацію та модифікацію навчання. Інформація про хід процесу учіння та якість засвоєння знань. ІНП підсумовує особисті дані про дитину та її потреби. Отже, ми описуємо дитину не з точки зору її неспроможності, а з позиції того, що дитина може робити. В індивідуальному навчальному плані відображені довгострокові завдання у сферах, важливих для розвитку дитини (вони переглядаються раз на півроку з позиції досягнутого прогресу), і короткострокові завдання (маленькі кроки) відповідно до довгострокових завдань.

Складава супроводу дитини полягає також у тому, що психолог, детально вивчивши індивідуальні особливості учня, його проблеми, допомагає створити оптимальні умови його розвитку, а саме: фізичне середовище, адаптація навчального процесу, створення сприятливого мікрокліма-

ту. Вчителі ретельно планують гнучкі і цікаві заняття; враховуючи стадії розвитку дітей, розробляють такі завдання, які гарантують успішність процесу навчання кожної дитини.

Ефективність навчання залежить від варіювання викладання – характеру подачі матеріалу, завдань, очікувань і оцінювання, врахування сильних сторін та потреб учнів. Серед найбільш оптимальних методів і прийомів диференційованого навчання є адаптація та модифікація навчального матеріалу. У їх використанні відбувається зміна методів навчання для того, щоб учитель міг задовольнити потреби учнів та забезпечити доступ дитини до навчального змісту програми. Головними відмінностями між адаптацією та модифікацією дослідники визначають наступне:

- адаптація навчання змінює характер навчання, не змінюючи при цьому зміст або понятійну складність навчального завдання; використовуються засоби підтримки, які дають можливість дітям обійти перешкоди;

- модифікація навчання змінює характер навчання, змінюючи зміст або понятійну складність навчального завдання; вона полягає у спрощенні або видозміні самого навчального завдання.

Підсумовуючи, зазначимо, що в навчально-виховному процесі вчителі аналізують відповідність вимог навчальної програми та методів, що використовуються на уроці, актуальним і потенційним можливостям дитини. У такий спосіб учитель досягає ефективності організації навчальної діяльності дітей з особливими потребами.

Основним елементом інклюзивного навчання є залучення батьків до навчально-виховного процесу, їх участі у розробці навчальних планів своїх дітей. Це дає батькам змогу відчувати, що вони не самотні, що вони є членами команди, яка підтримує їхню дитину й допоможе у подоланні труднощів. Налагодження партнерських стосунків з батьками, врахування культурних традицій, інтересів сім'ї дає можливість подолати стереотипи у роботі з сім'ями, які мають дітей з особливими потребами. Лише за умови, що батьки, вчителі, асистенти й інші фахівці працюють разом, за умови дотримання принципів соціальної інтеграції можна сподіватися на успіх у складній справі – адаптації до звичайного життя дітей з особливими потребами. Світова практика впровадження інклюзивної освіти підкреслює доцільність освітньої інтеграції. Зокрема, характеризуючи систему інклюзивної освіти Швейцарії, відзначимо, що в основі її розвитку лежить принцип інтеграції: навчальних закладів (спеціалізованих і загальноосвітніх), курсів (навчання в спеціалізованих класах та звичайних, за індивідуальною програмою та з індивідуальним оцінюванням у поєднанні з загальною навчальною програмою), діяльності батьків і соціальних працівників (спільна робота з спеціальними педагогами, фасілітаторами, шкільними психоло-

гами, участь у соціальних проектах), у процесі забезпечення оптимального рівня якості навчання усіх дітей без жодного виключення.

Аналіз результатів наукових досліджень показує, що в нашій країні перші кроки на шляху реалізації інклюзивної моделі навчання зумовили значні зрушення в позитивному сприйнятті нової системи — включення дітей з особливими потребами в масову школу, дитячий садок. Отже, інклюзивне навчання як альтернативна форма здобуття освіти, соціального досвіду, життєвої компетенції дітьми з особливими потребами, може існувати як варіативна форма навчання. Проте ми згодні з думкою багатьох вітчизняних дослідників проблеми впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітню українську школу, що сьогодні наше суспільство ще не готове до масового впровадження цієї форми навчання з різних причин: зокрема, через недостатнє кадрове забезпечення та неготовність більшості педагогів до роботи з дітьми, що мають психофізичні порушення, недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення, відсутність унормованої доступності і безбар'єрності загальноосвітніх закладів для дітей з особливими потребами тощо. Тож на сучасному етапі варто активніше ознайомлювати педагогів, батьків з досвідом інших країн, де інклюзивна освіта має широке практичне втілення. Враховуючи позитивний і негативний зарубіжний досвід імплементації інклюзивної освіти в національну систему освіти, ми зможемо винайти власні ефективні шляхи реформування системи педагогічної освіти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гокіна Л. Організація психологічного супроводу дітей із відхиленнями у розвитку // Дефектолог – №12, 2007. – С. 7-9.
2. Кавун Ю., Ворон М. Інклюзивна освіта // Дефектолог № 5, 2007, – С. 4-11.
3. Масенко В. В., Софій Н. З. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: Науково-методичний збірник. – К.: ФО – П, 2007. – 180 с.
4. Наказ МОНУ №855 від 11.09.2009 «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009 – 2012 роки».
5. Нижник О. Допомога дітям з особливими потребами: Психолог. Бібліотека. – К.: Главник, 2004.

В процессе работы над статьей автор уделит внимание основным психолого-педагогическим составляющим процесса организации инклюзивного обучения, подчеркнул особенности подготовки педагогических кадров к обучению детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, адаптация и модификация учебного материала, психологическая поддержка.

While working on this paper the author has paid attention to the basic psychological and pedagogical components of inclusive training organizational process, has underlined features of pedagogical staff training to teach children with special educational needs within inclusive school.

Key words: psychological accompaniment, adaptation and modification of the curriculum, psychological support.

УДК 371.311.1 : 371.13 (430)

О. В. Сулима,
молодший науковий співробітник
відділу порівняльної професійної
педагогіки ІПООД НАПН України,
м. Київ

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ НІМЕЧЧИНИ

У статті розглядається проблема індивідуалізації навчального процесу та особливості індивідуалізації професійної підготовки вихователів у Німеччині.

Ключові слова: індивідуалізація, навчання, професійна підготовка, індивідуальний підхід.

Сучасна вища освіта повинна забезпечувати різнобічний розвиток студента як особистості, сприяти виявленню та розвитку здібностей, враховувати індивідуальні відмінності, розвивати самостійність, творчість, наполегливість та відповідальність. Індивідуалізація навчально-виховного процесу привертала увагу таких видатних філософів і педагогів минулого Д.Локка, Ж.-Ж.Руссо, Ж.Піаже, Ф.Фребеля, Г.Песталоцці, Я.А.Коменського, С.Ф.Русової, К.Ушинського, які наголошували на необхідності цінування кожної людини, глибокому знанні її індивідуальних відмінностей, розвитку у педагогів необхідних для цього педагогічних якостей, повазі до виключних особливостей та створенні найбільш комфортних умов для навчання та виховання кожної дитини. Питання індивідуалізації навчання активно досліджувалось з середини ХХ століття, що знайшло своє відображення у працях Ш.О.Амонашвілі, В.О.Сухомлинського, О.Я.Савченко, Н.М.Бібік, М.М.Солдатенка, О.М.Пехоти та інших.

Індивідуалізація процесу навчання у вищій школі розглядається як організація навчальної діяльності під час якої враховуються індивідуальні відмінності студентів, рівень розвитку їх здібностей до навчання. Принципи індивідуального підходу є провідним принципом розвитку індивідуальності студента. Питанням індивідуального підходу займалися провідні психо-